

Felsefesiz Bilim Tarihi Mmkkn Mddr?

Huseyin AYDOĞDU*

Makale Geliş / Received: 02.11.2023
Makale Kabul / Accepted: 15.11.2023

Öz

Bu çalışmada, felsefesiz bilim tarihinin mümkün olup olamayacağını incelenmesi amaçlanmıştır. Bilim tarihi ve felsefe ilişkisi aslında bilim ve felsefe ilişkisinden dolayısıyla da epistemolojiden bağımsız olarak değerlendirilemez. Her iki disiplin de insanlığın tarihi kadar eskidir. Bilim tarihi, kuramların, keşiflerin ve icatların, yani insanlığın gelişiminin tarihidir. Bilim tarihi aynı zamanda hakikatin tarihidir. Çünkü din, mitoloji ve felsefeyle birlikte mevcut dört düşünce sisteminden biri olan bilim, hakikatin söz, gözlem ve deney yoluyla aranması ve çözümlenmesidir. Felsefe, bilim tarihine birçok katkıda bulunmaktadır. Örneğin diğer disiplinlere verdiği gibi bilim tarihine de anlamı ve metodolojiyi vermektedir. Ama pozitivizmin bir sonucu olarak bilimin sonunun ilan edilmesi bilim tarihinin yeniden yazılmasında ve okunmasında felsefenin yerini ve önemini tekrar gündeme getirdi. Çünkü bilim tarihi hem bilimin hem de felsefenin disiplinlerinden biridir. Diğer disiplinler gibi felsefeyle doğrudan bir ilişki içerisindedir. Her ikisi de tarihsel yöntemi kullanmaktadır. Ancak bilim tarihinin nereye doğru evrildiğini görmek ve bir kurum kültürünü oluşturmak için bilimin gelişimine ve takip ettiği yola bakmak gerekir. Felsefe gibi bilim de miadını doldurmuş değildir. Bilim ve felsefe var olduğu sürece bilim tarihi de var olacaktır. Her iki disiplin de iç içe doğup geliştiklerinden dolayı varlıklarını da birlikte sürdüreceklerdir. Bu nedenle akli ve zihinsel hiçbir etkinlik felsefesiz olamayacağına göre, felsefesiz bilim tarihi, bilim tarihsiz de felsefe mümkün değildir.

Anahtar Kelimeler: Hakikat, Felsefe, Bilim, Felsefenin Sonu, Bilimin Sonu, Bilim Tarihi.

* Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü,
huseyin.aydogdu@erzurum.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3754-1858.

Künye: AYDOĞDU, Huseyin, (2023). Felsefesiz Bilim Tarihi Mmkkn Mddr?, *Dört Öge*, 24, 27-51. <http://dergipark.gov.tr/dortoge>.

Is a History of Science Without Philosophy Possible?

Abstract

This study aims to examine whether the history of science without philosophy is possible. The relationship between the history of science and philosophy cannot actually be evaluated independently of the relationship between science and philosophy and therefore epistemology. Both disciplines are as old as the history of humanity. The history of science is the history of theories, discoveries and inventions, that is, the history of human development. The history of science is also the history of truth. Because science, which is one of the four existing thought systems along with religion, mythology and philosophy, is the search and analysis of truth through words, observation and experiment. Philosophy makes many contributions to the history of science. For example, it gives meaning and methodology to the history of science, just as it gives to other disciplines. But the declaration of the end of science as a result of positivism brought up the place and importance of philosophy in rewriting and reading the history of science because the history of science is one of the disciplines of both science and philosophy. Like other disciplines, it is in a direct relationship with philosophy. They both use the historical method. However, in order to see where the history of science is evolving and to create an institutional culture, it is necessary to look at the development of science and the path it follows. Science, like philosophy, is not obsolete. As long as science and philosophy exist, the history of science will also exist. Since both disciplines were born and developed intertwined, they will continue their existence together. For this reason, since no mental activity can be possible without philosophy, history of science is not possible without philosophy, and philosophy is not possible without history of science.

Keywords: Truth, Philosophy, Science, The End of Philosophy, The End of Science, History of Science.

1. Giriş ya da Bir Bilme Etkinliği Olarak Bilim Tarihi

Aristoteles'in *Metafizik*'inde dediği gibi felsefe yapmamak mümkün değildir. Filozof bu yapıtının hemen ilk cümlesinde "Bütün insanlar, doğal olarak bilmek isterler. Duyularımızdan aldığımız zevk, bunun en büyük kanıtıdır." diye yazar (Aristoteles, 1996, s. 75-76). Bu ifade aslında insanların felsefe yapmak zorunda olduğunu ilan etmektedir. Bu sözle Aristoteles, aynı zamanda insan zihninin bilgi karşısındaki hayranlığına ve hayretine vurgu yapmaktadır. Çünkü hayranlık ve şaşırma (hayret) akli (*intellectuelle*) bir tutkudur, akli bir tutumdur. Hayranlık, ruhun ani bir şaşkınlığıdır. Hayranlık hem önceden bilmediğimiz şeyleri öğrenmemizi hem de onları hafızamızda tutmamızı sağlar. İnsan yalnızca kendisine nadir ve olağanüstü görüne hayranlık duyar. İnsan bilmediği şeylere karşı daima bir hayranlık, beğeni ve bağlılık içerisindedir. Hayret akletme yetisini harekete geçirir. Çünkü bilme tutkusu hayret tutkusu ile bağlantılıdır (Descartes, 2014, s. 57-59;

65; 67-68; 71). İnsanın, kendisi, varlık ve evren karşısında duyduğu hayret onu felsefe yapmaya yönlendirmiştir. Bundan tr Aristoteles, "felsefenin insanların kaçınamayacağı bir etkinlik olduğuna" inanmıştı (Honer vd., 2003, s. 19). Böylece insan dünyayı belli bir açıdan görür ve yaşam karşısında belli bir tavır takınır, hakikate karşı az veya çok düzenli bir yönelim içerisinde olur. Bu da eylemlerimize belli bir inanç veya ilkeler ışığında yapılmasına yön verir; kendimize, başkasına, nesneye, doğaya, bilime ve felsefeye karşı tutumlarımızı Őekillendirir. Bir Şeyin doğru ya da gerçek olduğu iddiasını desteklemek için akl ve mantıki kanıtlar sunmaya başladığımızda da felsefe yapmaya başlamış oluruz (Honer vd., 2003, s. 19). Buna göre bilim tarihi sadece bilimsel bilginin hangi süreçleri yaşadığını tespit etmek için değil, daha ziyade insanın doğal bilme arzusunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İnsanın bilim tarihi disiplinine yönelmesinin başka bir sebebi ise hakikatin ne olduğunun yanıtlarının kayıt altına alınması gereksinimidir. Bu aynı zamanda insanın felsefe yapmasının gerekçelerinden de biridir. Hakikat her zaman birliği temsil eder. Ama bu birlik dolayısıyla hakikat gerçekte var olmayan bilim ve felsefe çatışmasıyla kendisini gizlemektedir. Bu da felsefenin kökeninin kaybolmasına ve onun anlamının ölümünün ilan edilmesine yol açmaktadır. Oysa hakikat bir bütündür ve onun kökeni, anlamın ve tüm akli ve zihinsel etkinliklerin birliğinde yatmaktadır (Lyotard, 2014, s. 45-46).

Felsefenin ve bilimin dolayısıyla da felsefenin ve bilim tarihinin gelişimi insanlığın gelişiminin tarihidir. Bilim tarihi üzerinde çok farklı tartışmaların olmasına rağmen, o bir anlamda "bilimin-bilmi" olarak bir asır önce kurumsallaşmıştır. Bilim tarihi, ister felsefenin bir disiplini isterse bir bilim disiplini olarak görülsün, o felsefeyle daima epistemoloji ve tarih üzerinden bir ilişki içerisindedir. Hem bilim ve felsefe arasındaki hem de bilim tarihi ve bilim felsefesi arasındaki bağıntı öncelikle epistemoloji ile açıklanır (Anlı, 2016, s. 53). Diğer disiplinler gibi bilim tarihi de bağımsız bir bilim alanı olsa bile felsefeden tamamıyla bağımsız değildir, ona "nedir" sorusu ekseninde belirgin bir problem alanı bırakmıştır. Bilim tarihi "... nedir" kökenine ait sorular sormaz, sadece buluşları, icatları kronolojik bir sıraya tabi tutar ve onları diğerleriyle karşılaştırır. Örneğin bilim tarihi "sayı, 2 veya π nedir", "zaman nedir", "bilimin doğası ya da metotları nedir", "adalet nedir" veya "zgrlk nedir" sorularını sormaz. Bu soruları sorup yanıtlarını araştıracak olan felsefedir. Bundan dolayı bilim tarihi ile felsefe arasında doğrudan bir ilişki vardır (Rosenberg, 2014, s. 15-16). Bilimin ve bilim tarihinin herhangi bir anlayışa indirgenmemesi ve bu doğrultuda gelişmemesi için bilimin nasılı ile felsefenin nedeni bir araya getirilmelidir. Aslında nasıl ile neden soruları birbirleri içinde saklıdır. Nasılın içindeki nedeni, nedenin içindeki nasılı zmleyebildiğimiz ölçüde her iki alana, yani bilim ve felsefe alanlarına hâkim olabiliriz. Bu da evrenin neden var ol-

duğunu, nesnelere ne olduğunu veya bilincin gizemini çözmeyi kolaylaştıracaktır. Bu tür soruları her iki alan olmadan yanıtlamak mümkün değildir. Neden ve nasıl sorularına yoğunlaşarak çözümlenemeyecek veya yanıtı verilemeyecek hiçbir sorun veya soru kalmayacaktır. Bu açıdan “Felsefesiz bilim tarihi mümkün müdür?” sorusu “felsefesiz ilahiyat, felsefesiz mitoloji, felsefesiz felsefe, felsefesiz bilim, felsefesiz eğitim, felsefesiz sanat, felsefesiz politika, felsefesiz teknoloji, felsefesiz mimari, felsefesiz edebiyat veya felsefesiz hayat mümkün müdür” soruları bağlamında okunup yanıtlanabilecek bir sorudur. Tüm bu sorulara verilecek ortak yanıt hiç şüphesiz felsefesiz hiçbir zihinsel etkinlik olamayacağına göre felsefesiz bilim tarihi de mümkün değildir. Çünkü felsefe hem tüm bilimlerin ve disiplinlerin yani hikmetin çatısıdır hem de bilim tarihi yazılırken araştırmacıya bir yandan metodolojiyi veren, öte yandan da verilerin ayıklanmasına, sınıflandırılmasına, yorumlanmasına ve özellikle doğru bir bilim zihniyetinin oluşmasına, yani bilimin konumuna, gelişimine, iç yapısının değerlendirmesine kuramsal düzeyde yardım etmektedir. Aynı şekilde bilim tarihsiz felsefe de mümkün değildir. Çünkü anlamak ve yorumlamak için felsefeye verileri veren bilim tarihidir. Bu açıdan bilim ile felsefe dolayısıyla da bilim tarihi ile felsefe arasında bağı kuran bilgidir. Dini düşünce, mitolojik düşünce, felsefi düşünce ve bilimsel düşünce olmak üzere dört düşünce sistemi ve bunlara bağlı olarak da gündelik bilgi, felsefi bilgi, bilimsel bilgi, teknik bilgi, sanat bilgisi, dini bilgi ve okült bilgi olmak üzere yedi bilgi türü vardır. Tüm bu bilgi türleri arasındaki bağı bilgi, yani akıl, sezgi, inanç, deney, duyu verileri veya yaşam deneyimleri ile kurulmakta olup, felsefe de bir hakem görevi görmektedir. Bunların hepsi hakikatin peşindedir, hakikatin ne olduğunu kendilerince ortaya koymaktadırlar. Bu durumda “hakikati bir kubbe olarak düşünürsek, bu dört düşünce sistemi, nitelikleri bakımından birbirlerinden farklı olsa da bu kubbeyi ayakta tutan dört büyük fil ayağıdır.” (Aydoğdu, 2022, s. 43). Bunların hakikat arayışındaki ortak nokta, bilgiyi ararken veya türetirken kullanmış oldukları yöntemdir. Yöntemi bunlara kazandıran ise felsefedir. Ancak bunlardan tarihsel süreçte kısa zamanda sonuç vermesi ve sonuçlarının gerçekçi, pratik ve hızlı uygulanabilir olması açısından genellikle bilim ön plana çıkarılmıştır. Hâlbuki bilim, insan tarafından geliştirilmiş olan birçok düşünce biçimlerinden sadece biridir, en iyisi veya en mutlak olanı değildir (Feyerabend, 1991, s. 311).

Bilim tarihinin nasıl bir bilme etkinliği olduğunun bilinmesi öncelikle bilimin ne olduğunun bilinmesinden geçmektedir. Bilim, insanın kendisini, doğayı ve evreni anlama ve açıklama çabasıdır. Başka bir deyişle bilim, yöntemli, sınırları belirlenmiş belli bir uygarlığın bütünlüğü içinde anlam kazanan ve hem teorik hem de pratik olan bir bilgi kategorisidir. Bilim, bilimsel bilginin değerini ve niteliğini değil, bilimsel olup olmadığını belirler. Ancak neyin bilim olduğunu veya olmadı-

ğını ayırmak için ileri sürülen ltlerin sürekli değişmesi bilimin standartlaşmasını gcleştirmektedir. Bu da bilimin hem kendisini ve kurumsallığını hem de meşruluğunu tartışmaya açmıştır. Çünkü bilim, sadece akademik bir etkinlik değildir. O, aynı zamanda, bir yandan bir sosyal faaliyet ve üretim alanıdır, öte yandan da bir sosyal kimlik unsurudur (Demir, 2012, s. 15-16; 20-21). Bilim tarihi ise kısaca insan-oğlunun bilimsel faaliyetlerinin keşfinin tarihidir. Yani bilimsel bilginin ve bilimin gelişimini inceleyen, bilimin nasıl oluştuğunu ve bilime tarihsel süreçte ne gibi katkılar yapıldığını konu edinen bir disiplindir. Bilim tarihi, bilginin aşamalarını belirleyip bilimsel kuramların doğasını ve gelişimini olgusal ve deneysel verilere dayanarak betimler ve toplum bilime ne zaman ve hangi durumlarda katkı yaptığını örneklerle ortaya koyar. Bilim tarihinin amacı ise bilimsel faaliyetlerin bir kaydını tutmak değildir, aksine bilimsel düşünmenin insan ve toplum ile olan ilişkisi bağlamında bir bilinç oluşturmaktır (Topdemir ve Unat, 2012, s. 7-8; Unat, 2021, s. 1; Güzeloğlu, 2019, s. 94-95). Bilim tarihi insana hem düşüncenin tarihini hem de bilimin nerede durduğunu ve nereye doğru evrildiğine ilişkin bir fikir verir. Bu açıdan hakikatin tarihi, bilim tarihidir. Hakikati ortaya koymak ancak bilim tarihini doğru resmetmekle mümkündür. Bu da analitik olduğu kadar eleştirel ve çoklu zihni gerekli kılar. Bunun yanında bilginin üretilmesi, sınıflandırılması ve toplumsallaştırılması da önemlidir. Bu da disiplinler arası bir tavrı gerektirir. Zaten bilim tarihi disiplinler arasıdır. Bu yönüyle bilim tarihi, başta felsefe ve tarih olmak üzere psikoloji, sosyoloji, dilbilim ve özellikle klasik diller (Yunanca, Latince, Arapça, Farsça, Osmanlıca) gibi birçok disiplinle ilintilidir. Felsefe, bilim tarihçisine analiz yapma, eleştiri ve sorgulama zihniyetini oluşturur. Felsefe, bilim tarihçisine ayrıca olaylar arasında neden-sonuç ilişkisini kazandırır, ona sebeplerden sonuçlara veya sonuçlardan sebeplere gitmesini sağlar. Felsefe, bilim tarihçisini önyargılardan ve yanlış olanı onaylamaktan da alıkoyar, doğru bir felsefi tutum kazandırır (Honer vd., 2003, s. 23; 25-26).

Bir probleme bilimsel bir yaklaşım getirmekte felsefenin büyük bir katkısı vardır. Örneğin, Aristoteles, ağır cisimlerin yere hafif olanlardan daha hızlı dştgn ileri sürmüştü. Bu görüş hemen hemen iki bin yıl boyunca itiraz edilmediği için kaldı. Bu görüşü Galilei, farklı ağırlıktaki cisimleri hem Pisa Kulesi'nin tepesinden hem de havası alınmış bir odada yere bırakarak yanlış olduğunu kanıtladı (Horner ve Westacott, 2011, s. 107). Bu bağlamda bilimi, bilimsel metodolojiyi, bilimsel zihniyeti veya bilim insanlarının ndeyilerini anlamak istiyorsak felsefeye gereksinim vardır. Bilime ve bilim insanına eleştirel düşünceyi sağlayan felsefedir. Felsefe zel uzmanlık alanı isteyen bilim tarihi disiplinine temeller sağlar. Masa başında, laboratuvar ortamında ya da sahada üretilen her çeşit bilginin sistematik bir şekilde düzenlenmesine ve yorumlanmasına yardımcı olur. Bununla birlikte fel-

sefe, bilimsel ilerlemeye engel olan önyargıların, batıl inançların ve doğruluğu sorgulanmayan kabulleri teşhir edip eleştirerek zihinsel ayıklanmasına yardım eder. Ayrıca felsefe, mantık ve akıl yürütmedeki uzmanlığını bilimlerin ve bilim insanlarının araştırmalarında başvurdukları araştırma yöntemlerini geliştirmede yardımcı olur; bilim insanına amaçlı, özenli, dikkatli, sistemli ve yöntemli düşünme alışkanlığı kazandırır. Felsefe, önermeleri veya sorunları çözümledikten sonra onları bilimsel inceleme için uygun bir biçime sokar ve tanımlar. Bu süreçte felsefenin görevi asla verileri sınıflandırmak veya derecelendirmek değildir. Felsefenin görevi, sadece araştırmalar için gerekli hazırlayıcı, analitik ve eleştirel bir çalışma ortamı hazırlamaktır (Benton ve Craib, 2008, s. 13-14; Gjertsen, 2000, s. 83, Billington, 1997, s. 28).

İster bilimsel araştırmada isterse felsefi araştırmada olsun, araştırma sürecinde ortaya çıkan ve karşılaşılan sorunların çözümünde felsefenin önemli bir yeri vardır. Felsefenin bu süreçte bilim tarihçisine kazandırmış olduğu en önemli katkılardan biri de analiz etmeyle birlikte nesnelliktir. Nesnellik sorunu bilimlerin metodoloji tartışmalarının merkezinde yer alan bir sorundur. Sosyal bilimlerde nesnellik doğa bilimlerindeki gibi değildir. Çünkü sosyal olayların sınırını tanımlamak ve tarihselliğini vurgulamak doğa bilimleri kadar kolay değildir. Sosyal bilimlerdeki olay ve fenomenler, doğa bilimlerindeki olay ve fenomenlerle aynı değildir. Sosyal bilimlerde fenomenler ayrıca saf fiziksel-mekânsal terimlerle tanımlanabilecek fenomenler değildir. Sosyal bilimlerin fenomenleri bir anlam dünyasında çalışırlar. Doğa bilimlerindeki gibi yasabilimsel açıklamalar, sosyal bilimlerin amaçları ve hedefleri için yetersizdir. Ayrıca sosyal bilimlerde özne ve nesne ayrımı yapmak zordur. Çünkü sosyal bilimlerde özne olan insan, aynı zamanda nesnedir, bilimsel ve felsefi araştırmanın konusudur. Bu açıdan her sosyal bilim kuramları, kavramları, yöntemleri ve birbirleriyle ilişkileriyle hep belirli bir kuramsal örgütlenmeyi ve doğup geliştiği kültürel ortamın izlerini taşır. Bundan dolayı hem küresel sistem ile doğa bilimleri ve sosyal bilimlerini hem de küresel sistemin bir aracına dönüşen doğa bilimlerini sosyal bilimlerden ayırmak gerekir (Gulbenkian Komisyonu, 2005, s. 87; 91; Fay, 2001, s. 220-221; 234; Şimşek, 2008, s. 28). Modernite, araçsal akıl vasıtasıyla kendi araçsal ve indirgeyici bilim tasavvurunu küreselleştirmişti. Oysa bilimde akıldışlılık dışlanmayacağı kadar akıl da evrensel değildir. Bilimde akıl evrensel bir ölçekte olamaz. Çünkü böyle bir bakış açısı herhangi bir kuramın, bilimsel anlayışın kutsanmasına yol açar. Oysa felsefe gibi bilim de kutsal değildir. Bilim tarihinde akıl ancak birçok önemli kuramların, bilimsel keşiflerin, icatların, doğrulamanın veya yanlışlamanın nasıl olduğunu görmek veya göstermek için kullanılmalıdır, herhangi bir kuramı yüceltmek için değil. Üstelik “bir kurama körü körüne bağlanmak

aydınca bir erdem değildir: aydınca bir suçtur.” (Lakatos, 1999a, s. 25; Feysabend, 1991, s. 185; 196). Bundan ötürü sosyal bilimlerde araştırmanın amacı, sosyal fenomenleri, doğa bilimlerinde yapıldığı gibi, sadece deneysel yöntemlerle veya bilimsel kuramlarla açıklamak olmamalıdır. Alternatif bilgi edinme tarzları üzerinde de düşünmeli, farklı sorular yönelterek yeni bir yönde ilerleyebilmelidir. Ancak burada deneysel yöntem ve analitik gelenek kadar pragmatik yaklaşım da tartışma konusudur. O zaman sosyal bilimler, her tür doğrulayıcı, sınırlayıcı, değilleyici, indirgeyici, faydacı veya araçsal yöntemlerden uzak durmalıdır. Buna karşılık sosyal olaylarda fenomenleri etkileyen temel yapılar ve güçler araştırılmalıdır, benzerlikler kadar farklılıklar da gösterilmelidir (Baert, 2013, s. 9; 17).

2. Bilim Tarihini Bilimsel ve Felsefi Kılan Nedir?

Bilim ile felsefe gerçekte birbirlerinden çok ayrı düşünce sistemleridir. Her iki disiplin de konuları, soruları ve hedefleri açısından birbirlerinden çok farklıdır. Ama birbirlerinden tamamen bağımsız değildirler, çünkü iç içe gelişip ortaya çıkmışlardır, birbirleriyle çeliştikleri anda bile içli dışlı olmuşlardır. Thales’in her şeyin “su” olduğu ilkesini esas alırsak aslında yirmi altı asırdır bilim ile felsefenin nasıl bir ilişki içerisinde olduğu görülür. İlk filozoflar aynı zamanda bilim insanıydı ve deney, gözlem ve çıkarsama ile bir sonuca ulaşmışlardı. Örneğin; Anaksimenes şimşegın ışınmasını “küreklerin suyu yararken oluşturduğu ışıltılar” ile kıyaslaması, Anaksimandros savaş arabası tekerleğini “göklerin bir modeli” olarak görmesi veya Empedokles’in denizi “dünyanın teri” olduğu savı bu türden bilimsel felsefi açıklamalardan bazılarıydı. Bu erken bilimsel yaklaşımlar yetersiz ve hatta geçersiz olsa bile bu iki disiplin arasındaki ilişkiyi ilk planda görebilmek zordur. Çünkü bilim otoriter bir yapıdadır, sentezler, belirler, yönetir, keşfeder ve uzmanlaştırır. Fakat gerçekte durum böyle değildir. Çünkü bilim, rasyonel bir etkinlik olan felsefi bilginin ete kemiğe bürünmesidir. Bilim ile felsefenin yollarını ayırması, bir kısım filozofa göre modern bilimde ve modern felsefede metodolojinin farklılaşmasıyla, bir kısım filozoflara örneğin mantıksal pozitivistlerden Ayer’e göre ise 19. yüzyılda pozitivismle başlar (Gjertsen, 2000; s. 9; 23).

Bilim tarihini bilimsel kılan hiç şüphesiz felsefedir. Çünkü bilim tarihi ve verilerini konu, metot ve tarih açısından sınıflandırırken akıl ve mantığın verilerinden istifade etmektedir. Ancak bu ilişki tek yönlü değildir. Bilim tarihi felsefeden faydalanırken, felsefe de bilim tarihinden faydalanmaktadır. Bunun en güzel örneği hem Descartes’in *cogito*’yu (düşünme’yi) bilimin içerisine yerleştirmesi hem de bilim olan ile bilim olmayanın düşünce ile birbirinden ayırt edilmesidir. Örneğin Kopernik’in doğada gördüğü uyumdan ve simetriden, Galileo’un ise doğa yasalarının yanında ilkelerden, oranlardan ve paylardan söz etmesi, Kepler’in de

gezegenel hareket yasalarını kesin bir yasa olarak açıklamaması gibi (Gjertsen, 2000, s. 28-29). Bilim olan ile bilim olmayanın birbirinden ayırt edilmesinin örneklerinden biri astroloji ve simyadır. Bilindiği gibi astronomi ve kimya bilim iken, bunlara karşılık astroloji ve simya bilim değildir. Çünkü bunlardan astronomi gözlemlenebilir olgulara, astroloji ise mitolojik bir şemaya dayalıdır. Bilim, daha ziyade gözlemlenen ve tümevarım metoduyla yapılan faaliyetlerden oluştuğundan bir astrolog, bir kişinin burcuyla davranışı arasında belirgin bir bağlantının olup olmadığını nedensel olarak açıklayamaz. Eğer açıklamaya çalışıyorsa bu bilimsel değildir, sözdebilimdir. Bilim ile sözdebilim arasında kesin bir sınır koyma olmalıdır. Bu açıdan astrolojinin bilim olabilmesi için bilimsel değerlendirme ve öngörü yöntemlerinin kullanılabilmesi gerekir (Lakatos, 1999a, s. 25, Thompson, 2012, s. 65-66). Astroloji bununla birlikte felsefe de değildir. Onun felsefe olabilmesi için verilerinin akli ve mantıki olarak temellendirilebilmesi gerekir. Bu nedenle her şey felsefenin konusu olmadığı gibi bilim tarihinin de konusu değildir. Eğer her şeyi bilim tarihi içerisine dahil edersek bilimin dolayısıyla da bilim tarihinin otoritesi mutlaklaştırılmış olur. Hâlbuki bilim topluluğundaki otoritenin doğası sorgulanabilmelidir. Bilginin üretildiği kurumlar baskılara maruz kaldıkları kadar, zamanla kendileri de dürtülerini geliştirerek birer baskı mekanizması haline dönüşmüşlerdir. Kendi bilim ve bilim tarihi tasavvurlarını oluşturup geliştirmişlerdir. Doğaya ve başka toplumlara hâkim olmak için kendi amaçları doğrultusunda doğayı, hayvanları, bitkileri, toplumları, tarihi, gelenekleri ve görenekleri araştırmışlardır (Burke, 2001, s. 33, 40, 44). Oysa bilim ve bilim tarihi çalışmaları özel bir amaca değil, akla, zihne, doğaya ve insanlığa uygun olarak yapılmalıdır. Bilim tarihini bilimsel ve felsefi kılan bir özellik de bilimin nerede ve ne amaçla üretildiği kadar bilginin mekânsal dağılımı, yani bilginin nerelerde keşfedilip geliştirilip depolandığı ve nerelere dağıtıldığıdır. Bununla birlikte bir bilimsel çalışma yeniliğe de açık olmalıdır, yayınlandığında diğer bilimciler tarafından geliştirilebilmelidir. Bu açıdan bilim gibi bilim tarihi de bir düşünce sistemi ve onun tarihi olarak incelenmelidir. Bu açıdan bilim tarihi, somutlaşmış düşünce sisteminin tarihidir (Burke, 2001, s. 54, Gjertsen, 2000, s. 31). Bilim tarihçisi bilim insanının çözdüğü problemleri kayıt altına alırken, felsefeci ise bu çözümleri aklın ve mantığın ışığında kavramsallaştırmakta, ayıklamakta, denetlemekte, görüş birliği oluşturmakta ve yeni bilimlerin ve disiplinlerin doğuşunu sağlamaktadır. Bu durumu Gjertsen, J. L. Austin'den alıntılıdığı bir paragrafla şöyle anlatmaktadır:

“İnsanın incelenmesi tarihinde felsefe, merkezî bir güneş, sonraki gelişmelere ufuk oluşturan ve karışıklıklar içerisinde olan bir güneş rolünü oynamıştır... Bir güneşin, soğuk ve bir biçimde düzenlenmiş bir ge-

zegenini oluşturmasında olduğu gibi, felsefe de bir bilimi oluşturmak iwin kendisinden parwalar vermiştir. Bu durum, uzun bir zaman once matematiğin doğumunda da gerwekleşmişti ve fiziğin doğumunda tekrar gerwekleşti ve yalnızca geween yzyylda, aynı srece bir kez daha tanık olduk, felsefe ve matematik işwilerinin sayesinde matematiksel mantığın doğuşuna...” (Gjertsen, 2000, s. 65).

Böylece filozofların kuramları fiziğin ve astronominin gelişimine katkı sağladı. Felsefi dűřünce ve kuramlar bilimsel dűřünce ve kuramlar arasında doğrudan bir ilişki vardır. Örneđin Anaksimandros’un fizik-astronomi kuramı, Aristarkhos, Kopernik, Galileo ve Kepler’in kuramlarına yol aadı. Bu yüzden bilimin büyük bir bölümünün kökeni doğrudan veya dolaylı olarak felsefeye dayalıdır. Bu doğrultuda felsefe tarihini araştırmak aynı zamanda bilim tarihini araştırmaktır. Çünkü bilimin temel sorunları, fiziğin atom dűřüncesinden ve matematiğin de Pythagoraswı mistisizmden doğuğu gibi, felsefedен doğmuştur. Felsefeyi öğrenmenin ve yeni felsefi görűřler ortaya koyabilmeyin, yani hakikati araştırmanın bir yolu da bilim tarihini araştırmaktan gewmektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi hakikat bir anlamda dini dűřüncenin, mitsel dűřüncenin, felsefi dűřüncenin ve bilimsel dűřüncenin izdűřümüdür. Bu aadıdan bilimsel bilginin gelişimi bilinmeden yeni ve orijinal görűřler ortaya koyabilmek mümkün değildir. Hem dűřüncenin serüvenini takip edebilmek hem de yeni dűřünceler oluşturabilmek için felsefe tarihi kadar bilim tarihine de gereksinim vardır (Türer, 2019, s. 30-31). Bilim tarihindeki kimi bilimsel sorunları veya keşifleri tartışmaya aawacak ve bilginin gelişimini araştıracak olan felsefedir. Bu aadıdan bilim tarihinin araştırılması, insanlığın fikri birikiminin nasıl geliştiğine ve ilerlediğine, bilimin ve tekniğin nasıl geliştiğine katkı yapmaktadır. Bununla birlikte tüm bilgi birikiminin rasyonel, eleştirel ve mukayeseli bir şekilde okunmasını ve olup bitenin bilim tarihi üzerinden anlaşılmasını da sağlamaktadır. Bu aslında Heidegger’in ifadesiyle varlıkla yüz yüze gelmektir (Heidegger, 2008, s. 155). Varlıkla yüz yüze olmak, insan ve varlığın birlikte olması demektir. Varlık ile yüzleşmekle insan, hakikat karşısında yeni bir duruş, yeni bir konumlandırma ortaya koyar. Bu yönüyle insanın kendisini anlamasının veya anlamlandırmasının bir yolu da bilimin tarihidir. Bu tıpkı resim çizmek gibi bir şeydir. Gewmiřte oluşturulan resimleri bilmeden yeni resim çizebilmek mümkün değildir. Yeni bir resim çizebilmek hakikatle yüzleşmektir, dış dünyayı, durumları ve olayları aslına sadık bir biçimde resmetmektir. Bu da hakikate giden farklı yollardan olan felsefe ile bilim tarihinin aynı yolda keşişmelerine ve etkileşime girmelerine neden olmaktadır. Bilim tarihi, “ayrıca epistemolojik aadıdan oluşan sorunlara ve bilimle ilgili tartışma yaratan diğer pek çok soruna yeni bir bakış aawısı” kazandırmaktadır (Unat, 2021, s. 2, Türer, 2019, s. 47).

3. Bilimde Kesinlik İddiası Bilimlerin ve Felsefenin Sonu Mudur?

“Felsefesiz bilim tarihi mümkün müdür?” sorusu aslında yeni bir soru olmayıp, geçmişten günümüze gelen, fikrî, siyasî, kültür ve siyaset içerikli birçok problemi içinde taşıyan tarihi ve işlevsel bir sorudur. Bu soruya verilecek yanıt, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi hiç şüphesiz felsefesiz bilim tarihinin olmayacağıdır. Çünkü bilimler söylemleri farklı olmasına karşın aynı hakikatin açılımını ve gelişimini problematik ve tarihsel olarak ortaya koymaktadır. Bilimde ve felsefede sorular bitmeyeceğine göre yanıtlar da bitmez. Bu açıdan bilimde mutlak bir kesinliğin olduğunu iddia etmek hem bilimin (doğa bilimlerinin veya sosyal bilimlerin) hem de felsefenin sonunu ilan etmektir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Edwin Hubble ile Einstein’ın evrenin sonsuza dek genişlemeye devam edeceği düşüncesinden hareketle kozmolojinin sonu dolayısıyla fiziğin sonu, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin hızla ilerlemesinden hareketle ilerlemenin sonu, insan ve sosyal bilimlerinde öndeyiye dayalı gelişmelerden hareketle sosyal bilimlerin sonu, ayrıca 1960’lılarda ideolojinin sonu ve 1990’lılarda da insanın ve tarihin sonu böylece hep bir şeylerin sonu ilan edildi. Aslında bilimin sonunu ilan etmek felsefenin sonunu dolayısıyla da aklın ve bilginin ölümünü ilan etmektir. Bu yeni bir tespit değildir. Hegel modernizme bir tepki olarak sanatın ölümünü; Nietzsche, Heidegger ve postmodernistler de daha ileri giderek varlığın ve yaşamın örselenmesine, ötelenmesine ve unutulmasına neden olan modernizme ve sırf teknik olarak örgütlenmiş, amaçlardan çok araçlara ve faydaya odaklanan araçsal aklın her alandaki yıkımlarına bir tepki olarak felsefenin ölümünü; ant-bilimciler de pozitivist bilim tasavvuruna bir tepki olarak bilimin ölümünü ilan etmişlerdi (Aydoğdu, 2022, s. 42).

Modernite içinde özellikle Newton fiziğine göre şekillenen ve gelişen sosyal bilimler, yine modernite tarafından sınırlandırılarak sonunun geldiği ifade edildi. Sosyal bilimler, örneğin psikoloji, sosyoloji, kültürel antropoloji, tarih, ekonomi ve siyaset bilimi kapitalizmin ve sömürgeciliğin birer kâşif kolu haline dönüşmelerinden dolayı sosyal bilimlerin sonu ilan edildi. Birçok kişiye göre sosyal bilimler, kavramları, yöntemleri ve hedefleriyle modern toplumu hızlıca anlamayı pekiştirmek ve onu denetlemeyi ve kontrol etmeyi sürdürmek için tasarlanmıştır (Hollinger, 2005, s. 12-13, 30). Sosyal bilimler felsefeden koparak gelişmelerine rağmen kendi amaçları ve hedefleri doğrultusunda kurumsallaşamadılar. Bu da sosyal bilimlerin kapitalizmin ve sömürgeciliğin birer kâşif kolu haline dönüştürdüler, onları Batı-merkezci (Avrupa-merkezci) olarak gelişmelerini sağladı. Sosyal bilimlerin gerçekten Batı-merkezci düşüncenin yayılmasında ve kökleşmesinde büyük bir katkısı oldu. Batı-merkezci bilim tarihinin yolunu açtılar. Oysa sosyal bilimler hem felsefeden bağımsızlaştıkları hem de kurumsallaştıkları zaman özgürleşirler. Bilginin kesin, değişmez temelleri olmadığından bilimde ontolojik ve metodolojik birlik

olamaz. Bu nedenle bilimlerde özellikle de sosyal bilimlerde metodolojik çoğulculuk tercih edilmelidir. Çünkü toplumun farklı parçaları karşılıklı bağımlılığı ve tarih, psikoloji, sosyoloji ve iktisat gibi tüm sosyal bilimler arasında i birliğini zorunlu kılar. Sosyal bilimler metodolojik oulculuktan her zaman kazançlı çıkacaktır. Ayrıca pozitivistlerle mantıksal pozitivistlerin içine düştükleri mantıksal hatadan ve ontolojik kısıtlamalardan kurtaracaktır (Baert, 2013, s. 207;211). Fakat sosyal bilimlerde durum böyle gelişmedi. Aksine sosyal bilimler uzun bir süre “kapitalist dünya sisteminin belirlediği en yüksek faydaya ulaşmak için başvurulan smrgciliin merulatırma araçları olarak işlev” görmeye devam etti (Kanar, 2017, s. 73). Bu bir tür akıl tutulmasıydı ve böyle devam edemezdi. Bu duruma eleştirel teori (Jürgen Habermas), Amerikan pragmatizmi (Richard Rorty) ve postmodernizm yüksek sesle itiraz etti. Bunların tepkisiyle sosyal bilimler olması gerektiği nesnelie geri dönmeye baladı.

Habermas, diğer eleştirel teorisyenler gibi, pozitivist epistemolojiyi araçsal-rasyonelitenin yayılmasının bir başka tezahürü olarak gördü. Ona göre bilim ile felsefe arasındaki ilişki çok uzun zamandan beri arpıtılmıtır. Sosyal bilim üzerine dnmeyi reddetmek, pozitivistizmin içerisine dm olduğu hataya dmektir, yani dünyaya, yaşama, varlığa ve olaylara tek bir açıdan bakmaktır. Pozitivistizm, “bilimin, üstüne dnsemek (reflect, *reflektieren*) yerine, olguyu izleyen kendi dlayıcı geçerliliğine olan inancını güçlendirmek ve bilimlerin yapısını bu inanç temelinde açıklamak üzere hem grgc, hem de ussalcı geleneklerin gelerini kullanır. ada pozitivistizm bu görevi dikkate değer bir incelik ve tartışma götürmez bir başarıyla yerine getirmiştir.” (Habermas, 1997, s. 13). Bu açıdan sosyal bilimler araştırırken eleştiriyi ve değerlendirmeyi esas almalı, ama bu eleştiriyi mümkün kılacak normatif bir kriter de sunabilmelidir. Ayrıca sosyal eylemler doğa bilimlerinde olduğu şekilde olmasa bile kurumsallatırılmalıdır. Bu, sosyal bilimlerin nesnellemesinin yolunu açacaktır. Sosyal bilimlerde nesnelleme olmadığı sürece “evrensel perspektifin ontolojik-epistemolojik önceliğine layık olan bir bilgiyi” engelleyecektir. Böylece “yanlış bir yaşama praksiinin nesnelcilii, yabancılatırılmı bir yaşama praksiinin nesnelciliine” dnyecektir (Habermas, 1998, s. 563; 585-586). Bilgi yani sosyal bilim, yaşama evrensel perspektifte balanmalıdır. Sosyal bilimlerde pozitivist argümanlar ve yöntemler bireyin, toplum ve tarihin dinamik yapısından dolayı genellikle geçersizdir. Sosyal bilimin dolayısıyla “sosyal bilimcinin hipotezlerini oluşturduğu kuramsal kavramlar, belirli bir ölçüde, ilgililerin kendi konumlarını ve katıldıkları eylem baımını yorumladıkları kendi konumlarını ve katıldıkları eylem bağlamını yorumladıkları kuram öncesi kavramlarla bağlantılı olmalıdır.” (Habermas, 1998, s. 593). Habermas, bilginin ve bilimin insan-ilgilerle bağlantısını göstererek empirik-analitik bilginin bilgi çeşitlerinden

sadece biri olduğunu ortaya koyar. Böylece Habermas, iletişimsel rasyonalitenin sosyal bilimlerden doğa bilimlerine ve hukuk sisteminde akademiye kadar farklı bilimler ve modern kurumlar arasında bir bağlantı noktası oluşturduğunu belirledi. Sosyal bilimler ne basitçe değişmezleri araştırmalı ne de nesnelere ve olaylara sadece anlamlar atfetmeli. Eleştirel sosyal bilimler sadece “insanların yaşantılarını etkileyen mekanizmaların bilincine varmalarını” sağlamalıdır (Baert, 2013, s. 169).

Rorty’de pragmatizmi Amerika’da yeniden diriltmeye çalışarak hakikat fikrini sadece başarılı sonuçlara göre tanımladı. Bu doğrultuda Rorty, belirli bir araştırmada tüm nesnelere ve olayların ölçülebilir iddiasını sorguladı. Rorty, güvenilir yöntem araştırmada Kuhn’un çalışmalarını önemser. Çünkü doğa ile toplumsal olaylar arasında ontolojik farklılıklar vardır. Rorty, sosyal bilimlerde monist ve ideolojik söylemlerden, tekilcilikten uzak “bireysel özgürlükler kadar fırsat eşitliğini de güvence altına alan” ve “iş birliğine dayalı bir refah” idealini esas aldı. Bu nedenle her bilimsel araştırmada aynı yöntem kullanılmamalıdır. Bilimsel araştırmada “metodoloji seçimi, amaçlarımıza bağlı olsa da, araştırma-nesnemizin ontolojik yapısının nelere ve nasıl ulaşılabilirliğini kısıtlaması bakımından sınırlıdır. Örneğin, fosiller alanı toplumsal alandaki benzer biçimde yorumlayıcı yöntemi kullanmayı mümkün kılmaz.” (Baert, 2013, s. 177;198).

Postmodernizm ise sosyal bilimleri her türlü dogmatiklikten, tekilcilikten, partizanlıktan ve ideolojik söylemden arındırılmış bir şekilde insan ve toplum durumları üzerinde sistematik bir biçimde odaklanmaya ve düşünmeye davet eder. Bu doğrultuda postmodernizm, bilginin, bilimin ve tarihin lineer bir şekilde ilerlediği görüşüne dolayısıyla büyük anlatılara, ideolojilere karşı oldu, özne, öteki ve demokrasi kavramlarına kuşkuyla baktı, anlatı karşıtı bir tutum savundu. Çünkü tek değişmez akıl, zihin veya hakikat diye bir şey yoktur. Bundan ötürü bireycilik, yararcılık veya evrenselcilik ekseninde oluşturulan fikirler insanı tek başına gerçeğe ulaştıramaz. Böylelikle postmodernist sosyal bilimler Aydınlanmanın geçmişten üstün olduğunu reddetti. Zaten postmodernizmin ortaya çıkmasında kalkınma, ilerleme, demokrasi, adalet, eşitlik ve insan hakları gibi tüm insanlığı kucaklaması öngörülen Aydınlanma projesinin hayata geçirilememesinin ve neden olduğu eşitsizliğin, adaletsizliğin ve yoksulluğun da büyük bir etkisi olmuştu. Modern proje, insana indirgenemeyen tüm bilgi ve değerleri hayattan kovmuştu, yaşamı olabildiğince mekanikleştirip teknikleştirmişti. Bu durum başta demokrasi, özgürlük, eşitlik, adalet ve temel hak ve özgürlükler gibi kavramlarında ve hususlarda olmak üzere sosyal bilimlerde çifte standartlı anlamların, anlatımların ortaya çıkmasına neden oldu. Bu da insan-merkezli Batı düşüncesinin tartışılmasına, “Aydınlanma projesinin ideallerinin gerçekleştirilemeyeceği düşüncesinin gelişmesine ve yaygın olarak kabul görmeye başlamasına” yol açtı (Demir, 2012, s. 171). Bu doğrultuda sosyal

bilimlerin amacı, yöntem veya teknik değil, insanın ve toplumun kendine dnmeye çabası olmalıdır. Bir tür meydan okuma olan postmodern durum, belli bir yöntemi ve hiyerarşiyi kabul etmediğinden sosyal bilimlerin sonu olarak tanımlandı (Hollinger, 2005, s. 224-225). Böylece postmodernizm, başlangıçtan beri ideolojik ve politik süreçlerin egemenliğinden kurtulamayan sosyal bilimlerin kendine özgü bir tavırla profesyonelleşmesini istedi. Bu görüşüyle postmodernizm, sosyal bilimlere ideolojik bağlamın ötesine geçirmeye çalıştı. Çünkü sosyal bilimci, bir yasa koyucu, ikilemci veya belirsizleyici olan değil, tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlama göre değişen, farklılaşan bilimsel tutum, rol ve davranışlara sahip olmalıdır. Ama postmodernizm, bu eleştirilerinde hoşgörüyü ve çoğulculuğu savunmasına rağmen başarılı olamadı. Çünkü metodolojisi olmadığından ortak bir söylem oluşturamadı, tekilcilikten ziyade eklektizme önem verdi, biçim ve içerikte vurguyu içerikten usluba kaydırıldı. Ayrıca insan duygusunun ve ben bilincinin yoğunlaşmasını temsil ederek akılsal ve deneysel düşünceyle birlikte yazarın iktidar ve otoritesine meydan okudu (Harvey, 1999, s. 59; Hollinger, 2005, s. 249-261).

Pozitivizmin, mantıkçı pozitivistlerin ve araçsal aklın her şeyi en iyi ben bilirim ve ben yaparım anlayışı ve modern insanın bilime ve bilimsel yöntemlere sonsuz güvenleri önce Nietzsche, sonra da Karl Popper, Imre Lakatos, Thomas Kuhn ve Paul Feyerabend tarafından eleştirilerek analitik ve eleştirel zihniyetinin kaybolmasından dolayı felsefenin sonunun geldiğı ifade edildi. Bunun ortak noktasını bilimin ve felsefenin nesnel bilgiye ulaşamayacağı fikri oluşturur. Bu görüş rasyonel değil, şüpheli bulunarak "hakikate ihanet edenler" olarak tanıtıldı (Horgan, 2003, s. 2057). Popper, bilimsel determinizme adeta savaş açıp, yanlışlama ilkesini genişleterek eleştirel rasyonalizm dediğı bir felsefeye ulaşır. Ona göre kuramsal doğa bilimleri gibi kuramsal sosyal bilimler de olmaz. Sosyal bilimlerde örneğin tarihte sosyal gerçeklik tamamen farklıdır. "Çünkü eğer bu tür yeni bir bilimsel sosyal takvim yapılmış olsaydı ve başkaları tarafından da biliniyor hale gelseydi bu durum hiç şüphesiz bu etkinin ön deşlerini altüst eylemlere sebep olacaktı." (Çüçen, 2012, s. 164). Popper, hakikat araştırmasında tümevarımda araştırmaya konu olan tüm evrenin her zaman tam olarak sayılmasının, ölçülmesinin ve doğrulanmasının mümkün olmadığını ileri sürer. Örneğin, "Her kuğu beyazdır." önermesine birkaç tikel gözlemlenerek varıldı, kuğu evrenindeki tüm kuğular sayılarak ulaşılmadı. Bunun için evrenin herhangi bir yerinde "siyah tek bir kuğunun" var olabileceğı şüphesi hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir (Popper, 2015, s. 18). Sadece olgusal önermeler değil, kuramlar da yanlışlanabilir. Bilgide her zaman tam doğrulama olmadığından tümevarım ya da öngörü yanlışlanmış olur. Bu da tümdengelim gibi tümevarım akıl yürütmede hem argümanın kendisinin hem de üzerine kurulu olduğu formun ne kadar geçersiz olduğunu göstermektedir. Bu durumda başka yön-

temlere veya bilgi anlayışlarına gereksinim vardır. Bundan dolayı sosyal bilimlerde kesin ve ayrıntılı bir sosyal olaylar takvimi düşüncesi kendi kendisiyle çelişkili olduğundan sosyal bilimlerde kesin ve ayrıntılı bilimsel öngörüler mümkün değildir. Bu doğrultuda Popper, 20. yüzyılın Einstein, Schrödinger, Heisenberg, Bohr gibi birçok fizikçisini hiç çekinmeden tıtanlıkla suçladı. Popper, bunlardan özellikle yakından tanıdığı Bohr'u, fiziğe özneliği soktuğu için suçlayarak eleştirdi. Popper, Bohr için "mükemmel bir fizikçiydi, bütün zamanların en iyilerinden biriydi ama bir felsefeci olarak azınacak haldeydi" demekten kendini alamadı (Horgan, 2003, s. 63). Böylece Popper, bilimin mutlak gerçeğe ulaşmaya muktedir olmayacağını iddia etti. Nesnel ve mutlak olan hakikati öznel olan kesinlikten ayırdı. Bunun sonucu olarak Popper, bilimi, "bitimsiz romantik bir macera olarak" tanımladı (Horgan, 2003, s. 68-69).

Lakatos, aydınlanmayı ve modern döneminin tek tip insan, toplum ve uygarlık oluşturma projesini şiddetle eleştirip, bilimdeki törpüleyici ve indirgeyici dönüşümün sebebini onlara bağladı. Bu doğrultuda o, "araştırma programları" (bilimsel kuramlar) deyimini ileri sürerek bilimdeki sürekliliğin ve değişimin araştırma programları arasında gerçekleşen değişimle oluştuğunu ileri sürdü. Bununla ilgili olarak Lakatos, "her araştırma programı birer kurallar dizgesi olarak (1) katı bir çekirdek yapısına, (2) yardımcı hipotezlere sahiptir. Bilim, bilimsel araştırma programlarının rekabetiyle gelişir", der (Çüçen, 2012, s. 132). Bilimsel gelişme veya bilimsel kuramların gelişmesi iki araştırma programının birbirleriyle çekişmesine bağlıdır. Çekişen araştırma programları hem yavaş yavaş birbirlerinin alanına girerler hem de gelişirler. Bu çekişmede kimi araştırma programı kazanır, kimisi ise yenilir, ama savaş bitmez. Bu süreçte önemli olan ister deney kökenli olsun isterse deney kökenli olmasın yeni bir bilginin üretilmesidir (Güzel, 2013, s. 131-132). Popper'ın yanlışlanabilirlik ilkesini düzeltme girişiminde bulunan Lakatos, yanlışlamacılığı; dogmatik yanlışlamacılık, metodolojik yanlışlamacılık ve sofistike yanlışlamacılık olmak üzere üç kısma ayırır. Dogmatik yanlışlamacılık, tüm kuramların yanlışlanabilirliğini kabul etmektir. Bütün bilimsel kuramlar sadece eşit biçimde doğruluğu ispatlanamayan ve ihtimal dahilinde olmayan değil, aynı zamanda eşit bir şekilde yanlışlıkları da ispatlanamazdırlar. Metodolojik yanlışlamacılık, bütün bilimsel ifadeler yanlışlanabilir kuramlara dayanıyorlarsa, bunların eleştirisi ancak tutarsızlık açısından yapılır. Bilimsel kuramların hem doğruluğu hem de yanlışlığı ispatlanamayacağından bilimsel gelişme diye bir şey yoktur. Bu nedenle bir kuramı reddetmek ile onun yanlışlığını ispat etmek aynı şey değildir. Bilimsel olan ile bilimsel olmayana ilişkin yeni bir ayrıştırıcı ölçüt ileri sürülmelidir. Sofistike yanlışlamacılık ise bir kuram eğer öncesinden farklı olarak artan deneysel içerikle destekleniyorsa, yani yeni olguların

keşfine götürüyorsa, ancak o zaman bilimsel bir kuramdır. Buna göre bir kuram ancak kendisiyle çelişen bir gözlem önermesiyle yanlışlanabilir (Demir, 2012, s. 101-106). Araştırma programlarını doğruluğunu veya yanlışlığını kesin olarak belirlemek mümkün olmadığından mutlak evrensel bir bilim ve bilim tarihi okuma ve yazma tasavvuru yoktur. Evrensellik iddiasında bulunmak, bilimin olduğu kadar bilim tarihinin de ideolojileşmesinin yolunu açar.

Kuhn da felsefesinde bilim insanların hem gerçek dünyayı hem de birbirlerini asla anlamadıklarını ve anlamayacaklarını iddia ederek felsefenin sonunu ilan etti. Bunda kendisinin kabul etmemesine rağmen bilimi irrasyonel olarak tanımlamasının da etkisi oldu. Kuhn, bilimin hiç durmaksızın hakikate yaklaştığı görüşü reddeder. Ona göre bilim, aynen dünyadaki hayat gibi, herhangi bir şeye doğru değil, bir şeyden gittikçe uzaklaşarak evrilmektedir (Horgan, 2003, s. 70, 73). Kuhn, gerçekliğin nihai olarak bilinemez olduğunu savunur. Gerçekliği tanımlamak için yapılan her girişim, gerçeği, bir taraftan aydınlatırken, öte yandan da bulanıklaştırmaktadır. Bilimsel üretim ancak olağan bilim döneminden bilimsel devrim dönemine geçmekle mümkün olur. Olağan bilim döneminde bilim, kesintisiz ilerleme içerisinde. Bu dönemde araştırmalar çok olmasına karşın çözülmemeyen sorunlar, uyuşmazlıklar da ortaya çıkar. Bunlar ancak paradigmalar geliştiren bilimsel devrim dönemiyle ortadan kalkabilir. Bilimsel devrim, eski bilim yapma geleneğinin yenisi ile değiştirilmesidir. Bu epistemik kopukla gerçekleşir. Bilimin gelişmesinde epistemik kopukluklar vardır. Bu kopukluklar bilimsel devrimleri oluşturur. Paradigma ise “artık geriye dönüşü olmayan çalışmalar”dır (Kuhn, 1995, s. 53, 63). Bu açıdan bilim tarihi, bilimsel gelişimin kesintisiz bir birikim halinde değil, bilgiyi büyük kesintilere hattâ kopmalara uğratan devrimci dönüşümlerle gerçekleştiğini göstermektedir. Böylece Kuhn, bilim insanının bilim tarihi ile bilim felsefesi arasındaki yüzleşmeyi gerçekleştirmesi yoluna gitmiştir (Topdemir, 2002, s. 46). Kuhn’un bu kuramı sayesinde bilimin gelişiminin sadece iç faktörlerden etkilenmediği, dış faktörlerin dikkate alınması gerektiği görüşü bilim tarihi çalışmalarına yeni bir boyut kazandırdı. Artık, bilimin gelişimi ekonomik, kültürel ve sosyal gelişime bağlı olarak yeniden yorumlanmalıdır (Unat, 2021, s. 7).

Feyerabend ise felsefenin bilim için hiçbir metodoloji veya temel mantık sunamayacağını iddia ederek felsefenin sonunu ilan etti. Çünkü izah edilebilecek bir temel mantık yoktur. Bilim için bir mantık söz konusu olamaz. Çünkü ileri sürülen her mantık sistemi bilimi basitleştirmektedir. Bilim için yeni bir araştırma alanı tanımlanarak alan geride kalan tarihten soyutlanır. Ona kendine özgü bir mantık yüklenir. Bu mantık ve o bilimde ortaya çıkan eylem tek düzeydir, tek biçimlidir. Böylece tarihsel sürecin büyük parçası dondurulur (Feyerabend, 1991, s. 22-23). Bilim insanları sadece “öznel ve hatta irrasyonel

sebeplerden ötürü teoriler üretir ve bunlara bağlı kalırlar.” (Horgan, 2003, s. 78-79). Bundan ötürü bilim insanları ilerleme için ne gerekiyorsa yapmalıdırlar. Bütün düşünce tarihi bilimin ve bilim tarihinin içine işleyerek hem tek tek kurum geliştirmede kullanılmalıdır hem de bilimin tek bir kültürün ürünü olmadığı gösterilmelidir. Bilim tarihi, bilim felsefesi, bilim ve felsefe birbirlerinden ayırmakla bu gerçekleştirilemez (Feyerabend, 1991, s. 55). Yalnız, Feyerabend bilim-karşıtı olduğunu kabul etmez. O, sadece bilimsel yöntem diye bir şeyin olmayacağını iddia eder. Her zaman geçerli olabilecek tek bir bilimsel yöntem yoktur; yöntem değil, yöntemler vardır. Ona göre birinci olarak bilimi herhangi bir metodolojiyle sınırlandırmak, bilimi öldürür. İkinci olarak ise bilim diğer bilgi türlerinden daha üstün değildir. Bu doğrultuda bilimin özellikle en üst otorite olan devlet eliyle insanlara zorla kabul ettirilmesi yanlıştır. Devlet ve kilise arasında bir ayırım olmasına karşın, modernitenin etkisiyle devlet ve bilim arasında da bir ayırım olmadı. Hâlbuki devlet ve kilise arasında olması gereken ayırım, devlet ve bilim arasında da olmalıdır. Din devletten nasıl ayrıldıysa bilim de devletten öyle ayrılmalıdır (Feyerabend, 1991, s. 311; 1999, s. 140). Feyerabend’e göre eğer bugün Batı biliminin yeryüzündeki tartışılmaz egemenliği varsa, bu onun sahip olduğu sağlam ilkeden, mantıktan veya yöntemden değil, hizmet ettiği uygarlığın egemenliğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bilim, günümüzde diğer kurumların işlevini de üstlenmektedir. Bu görüşleriyle Popper, Lakatos, Kuhn ve Feyerabend felsefenin sonunu ilan etmekle bir anlamda bilim-karşıtı bir görüş içerisinde olmuşlardır. O zaman bilim nihai gerçeğe ulaşmaya muktedir olmayacağından felsefe de bu sorunları çözebilecek bir güce sahip değildir. Felsefenin sorunları çözecek bir zeminin olmaması felsefenin sonunun geldiğinin anlamına gelir. Bu da felsefenin bir geleceğinin olup olmadığının tartışmasını başlattı. Oysa felsefede asıl olan çözümler değil, sorulardır. Yalnız bilimdeki sorular ile felsefedeki sorular aynı türden sorular değildir. Felsefe özel bir sorgulamadır. Felsefi düşünce soruyla başlar, sorgulayarak gelişir. Sorular sorularak düşünce anlaşılır hale gelir. Zaten felsefenin amaçlarından biri insana soru sordurabilmektir. Felsefe soruyla konuyu açar, insanı daha fazla düşünmeye ve akılda yeni ufuklar açmaya sevk eder. İnsan, kendine, başkalarına, dünyaya ve varlığa sorular yoluyla açılır. İnsan ne yaparsa yapsın kendini sorulardan alıkoyamaz. Çünkü insan doğası sorular üzerine inşa edilmiştir. Ancak, felsefenin soruları günlük sorular türünden sıradan sorular değil, özel sorulardır. Felsefenin soruları dünya ile ilgili deneyimler, elle tutulur ve hükmedilebilir olanlar üzerinden ziyade dünyanın reel bir durum kazanmadan önceki durumu, konumu ve geleceği üzerine sorulmuş kapsamlı sorulardır. Felsefe unutulmaya yüz tutan, görünmezlikten gelen, dile gelmeyen konuları

sorulardan hareketle sorunsallaştırarak sorgular. Dile gelemeyen konuları dilsiz olan hayatımızda söylemleştirebilir. Felsefe sorularını günlük hayatın sorularından farklı kılan bir diğer özellik ise felsefe sorularının “neden”li ve “niçin”li sorular olmasıdır. Bu sorularda katalizör görevini ise merak ve hayret görmektedir (Fleischer, 2004, s. 278; Akdemir, 2004, s. 47-48). İnsanın, kendisi, varlık ve evren üzerine sürekli bir sorgulama içerisinde olması felsefenin sona ermeyeceğinin bir işaretidir. “Elbette, felsefe asla sona ermeyecektir. Felsefe basitçe, Nietzsche, Wittgenstein ya da Feyerabend tarafından hali hazırda uygulandığı gibi daha ironik, daha edebi bir modda varlığını sürdürecektir.” (Horgan, 2003, s. 92-93).

Fukuyama da liberalizmi esas alarak sistemlerin ve ideolojilerin sonunu ilan etti ve modern insanı, Comte’un pozitivist insanı veya Nietzsche’nin son insanı gibi, son insan olarak tanımladı. Fukuyama, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte liberal demokrasinin tek başına kaldığını iddia ederek tarihin ve ideolojinin sona erdiğini ileri sürdü. Artık politik mücadele sona ermişti. Fukuyama tarihin sona ereceği fikriyle tarihin bir yönelim, ilerlemeci bir yapıya sahip olduğu sonucuna da ulaşır. Böylece Fukuyama, liberal demokrasiyi son insanın son sistemi ve kültürü olarak ilan etti. Bu sebeple küreselleşme, “yeni dünya düzeni”, “liberal demokrasi”, “yeni-liberalizm” ve “liberal kapitalizm” ile eş anlamlı olarak kullanılmaya başlandı. Fukuyama, bu konuda liberal demokrasinin meşruluğunu ortaya koyarak, totalitarizm, faşizm ve komünizm gibi rakip egemenlik biçimlerinin ve kültürlerinin liberal demokrasiye yenik düştüğünü savundu. Ona göre liberal demokrasi, “insanlığın ideolojik evriminin son noktasını” ve “nihai insanî hükümet biçimini” temsil ettiğinden her bakımdan “tarihin sonu”dur (Fukuyama, 1992, s. 9 12 347, 403-404; Fukuyama, 1999, s. 14). Bu teze göre insanlık, ideolojik olarak her alanda, liberalizm ile birlikte evrensel, zorunlu ve son olan bir duruma ulaşmıştır. Artık, “liberalizme alternatif olabilecek hiçbir ideoloji mevcut değildir. Bu aşamaya gelmemiş olan devletler, tarihin dışında kalmamak için, kendilerini tarihin sonunda ortaya çıkan evrensel, zorunlu ve son olan bu duruma uydurmalıdırlar. Bu görüşün de facto hali, küreselleşmedir.” (Gündoğan, 2002, s. 229). Aslında Fukuyama’nın bu görüşünü dolaylı olarak postmodernistler de destekledi. Postmodernistler de farklı bir amaçta ve şekilde olsa da tarihin sona erdiğini, yani yeni hiçbir şey olmadığını, her şeyin kendisini tekrar ettiğini söylediler. Tarih, tarih öncesi ve tarih sonrası ya da modern ve postmodern gibi bölümlere ayrılrsa dahi tekdüzedir, sürekli bir öykü ya da anlatı değildir (Hollinger, 2005, s. 218). Aslında tüm bunları söylemeye sevk eden kaygının gerekçesi ile felsefesiz bir bilim tarihinin olamayacağından duyulan kaygının gerekçesi aynıdır. Bu, felsefeyi ya bir alana indirgeyip onun hizmetine vermek ya da bilgidен, bilimden, yaşamdan, varlıktan ve toplumdan kopartıp atmak fikridir.

4. Nasıl Bir Bilim Tarihi?

Nasıl bir bilim tarihi sorusu, aynı zamanda nasıl bir doğa bilimi veya nasıl bir sosyal bilim kurmalıyız sorularıyla eşdeğer sorudur. Nasıl bir sosyal bilim sorusu 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gündeme gelmiş olsa da bu soru aslında Aristoteles'ten itibaren gündemde olan bir sorudur. Ama bu soru daha çok modern bilime bir tepki olarak dikkat çekmiştir. Modern bilim mekanik ve determinist bir tavır takındığı için “dünyanın büyüsunü yok etme” ile suçlanmıştır (Gulbenkian Komisyonu, 2005, s. 72). Bilimler özellikle Kartezyen ontolojinin başlatmış olduğu insan ve doğa arasındaki ontolojik adım yol açtığı uygulamalar insanlığın sınır çizgilerini ihmal etti. Çünkü mevcut uygulamalar insanın doğasıyla uyuşmamaktadır. Tekil ile evrensel arasındaki gerilimi artırmaktadır, insanı doğadan uzaklaştırmaktadır. Bilimlerde denge kurmanın yolu, insan ve doğa arasındaki bağı kurmaktan ve bilimler ve disiplinler arasında diyalog ve görüş alışverişi için yeni kanallar açmaktan geçmektedir (Gulbenkian Komisyonu, 2005, s. 83).

Bilim tarihinin evrenselcilik iddiası olmadan yazılması gerekir. Modern bilimlerde özellikle de sosyal bilimlerde evrenselcilik iddiaları dolayısıyla da ideolojileşme düşüncesi daha yaygındır. Mantıkta olması gereken tümel ve tekil ilişkisinin felsefede evrensellik ve tikel ilişkisine dönüşmesi bilginin gelişimini duraksatır. Çünkü “hiçbir genel kavram, tekili tekilliğiyle ifade etme imkânına sahip değildir.” (Özlem, 2001, s. 54). Bu durum hem bilim tarihinde hem de felsefe tarihinde kutuplaşmalara neden oldu. Platon'un tümelin (genelin/evrenselin) gerçek olduğuna karşılık nominalistlerin (Sofistler, Roscelinus, Ockhamlı William, Thomas Hobbes, Pierre Gassendi, John Locke ve John Stuart Mill gibi filozoflar) tikelin gerçek olduğunu ileri sürmeleri gibi. Nominalistler evrensel olabilecek şeyin ancak dil ve mantıkta olabileceğini iddia etmişlerdi. Çünkü reel dünyadan evrensellik ulaşabilmek mümkün değildir. Doğan Özlem, evrensel-tekil bağıntısının evrensel bir bağıntı olmadığını, bunun Batı zihniyetine, Batı mantalitesine ait bir bağıntı olduğunu iddia eder. Bu, Batı kültürü dışındaki birçok kültür için kabul görmeyen, uygulanmayan ve problem teşkil etmeyen bir bağıntıdır. Bu bağıntı kendisini doğa bilimleri kadar sosyal bilimlerde de göstermektedir (Özlem, 2001, s. 56). Bu durum sosyal bilim üzerinde Batı zihniyetinin hâkim olmasına neden oldu. Bunun sonucu olarak sosyal bilimler başlangıçtan beri ideolojik yani normatif olmuşlardır. Sosyal bilimlerde de olgular, hâlâ eski veya yeni tip ideolojiler tarafından biçimlendirmeyi sürdürmektedir. Hâlbuki sosyal bilimlerin insanın durumunun iyileştirilmesine, bilim ve teknolojinin rasyonelleştirilmesine ve rasyonel bir toplumun katkıda bulunması üzerine çalışmalıdır (Feyerabend, 1991, s. 63; Hollinger, 2005, s. 265).

Hem gemiŖte bilimsel kuramların nasıl ortaya konduğunun çözümlenmesi ve buna göre yeni bilim tasarımları oluŖturulurken hem de yeni bir yöntem geliŖtirirken felsefeye gereksinim vardır. Bu doğrultuda bilimin ancak duyu deneyine dayanılarak yapılacağını savunan ve bilim tarihinin birikimini hesaba katmayan yaklaşımların eleŖtirilmesinde felsefenin önemli bir katkısı olur. Bilimsel dŖnce iddia edildiğinin aksine sadece birikimsel bir biçimde ilerlemez, felsefi dŖncenin durumuna göre kendisine bir yön çizer, ya geliŖir ya duraksar ya da geriye doğru gider. Bundan ötürü nasıl felsefe tarihine bakılmaksızın felsefe hakkında konuŖmak doğru değilse, bilim tarihine bakılmaksızın bilim hakkında konuŖmak doğru değildir. Aynı Ŗekilde felsefeye bakılmaksızın bilim tarihi hakkında, bilim tarihine de bakılmaksızın felsefe hakkında konuŖulamaz (Güzel, 2013, s. 19-20). Bilimde sadece deneysel yöntem geçerlidir ve bilimsel bilgi birikimsel ilerler grŖ bilim ve felsefeyi karŖı karŖıya getirdi. Oysa son  asır hariç felsefe ile bilim i içe geliŖtiklerinden birbirlerinden tamamıyla kopuk değildirler. Çünkü her ikisi de aynı ilkelere üzerine temellenmiŖtir. Ama moderniteyle birlikte bilim kendisini felsefeden ayırıtırmaya baŖladı. Hatta bilimsel felsefe akımıyla birlikte felsefe bilime indirildi. Viyana evresi'nin (Mantıksal Pozitivistler) Berlin Grubu'ndan olan Hans Reichenbach'ın "bilimsel felsefe" adını verdiği bu anlayıŖ aŖırı pozitivist bir tavır olduğundan hem felsefenin varoluŖ alanını daralttı hem de felsefeyi kendi yapısı içinde bilimsel ilkelere göre yapılması gerektiği dŖncesini doğurtup geliŖtirdi. Reichenbach, bilimsel bilgi ve bilimsel olmayan bilgi ayırımını yaparak felsefenin bilimselleŖmesi gerektiğini savundu. Hangi tür bilgi olursa olsun bilimsel olmayan bilgilerin herhangi bir önemi ve değeri yoktur. Ona göre bütün bir felsefe tarihi ya "karanlık, mistik türden bir öğreti" ya da bir "laf ebeliği"dir. Felsefe, sadece ve sadece bilimle i içe giden bir etkinliktir. Bu nedenle felsefe, bilimler gibi bir bilim olmalıdır (Reichenbach, 1993, s. 225).

Reichenbach, salt indirgeyici olan bu grŖnde sentetik apriori diye bir bilgiyi kabul etmedi. Reichenbach, felsefenin, varlığın ve yaŖamın sentetik apriori bir yaklaşımla sorgulanmasını istemeyerek bilimsel felsefe adı altında, felsefenin, bilgi teorisi, etik ve estetik gibi tüm disiplinlerini kapsayan yeni bir dŖnce geliŖtirdi, akılsallığı bile bilimsel bilgiye indirgedi. Bu fikriyle o, klasik felsefeyle bilim-üstü bir bilginin kurulamayacağını savunarak bilimsel felsefenin spekulatif felsefeye üstünlüğünü iddia etti (Reichenbach, 1993, s. 203-205). Reichenbach, bu tezinde sadece felsefeyi değil, doğa bilimleri ile sosyal bilimlerini de birbirine yaklaŖtırmaya denedi. Ancak bunların hiçbirinde baŖarılı olamadı. Bunun birinci nedeni, tezlerini temellendirmedi yaŖadıęı mantıki eliŖkilerdir; ikincisi ise felsefe tarihini tarih bilimi olarak görmesidir. Reichenbach'a göre felsefe tarihi tarih bilimi olduğundan tüm tarihsel araŖtırmalar gibi, bilimsel metotla alıŖmalıdır (Reichen-

bach, 1993, s. 215). Hâlbuki felsefe tarihi, felsefenin, mantık, ontoloji, epistemoloji, etik ve estetik gibi alt bölümlerinden biridir. Reichenbach ve onun yolunu takip eden yeni-pozitivistlerin bu yaklaşımı bilim tarihini “felsefesizleştirirken”, analitik ekolde de bir “tarihsizleştirme” süreci kendisini gösterdi. Bilimsel felsefe, yani bilgi kuramına indirgenmiş felsefe, kendisini sadece doğrulama kuramı ile sınırlamaktadır. Bir önermenin doğrulanabilmesi demek, “doğru olup olmadığına gözlem, deney, dil veya mantık kurallarına dayanarak karar vermektir. Eğer bu işlem gözlem ve deney yoluyla gerçekleşirse, o önerme ampirik, dil ve mantık kuralları aracılığıyla gerçekleşirse, analitik demektir.” (Unat, 2021, s. 5). Bu durumda sadece bilimin önermeleri anlamlıdır. Bunun nedeni doğrulamada kuramının her zaman “burada ve şimdi” ilkesinden hareket etmesidir. Bu açıdan doğrulama kuramı, “tarih-dışı”dır, nesnelere ve olayları “tarihsiz”leştirir (Anlı, 2016, s. 60, 64). Bu durumu fark eden birçok düşünür Reichenbach’ı eleştirdi. Bunlardan ilki Jaspers’tir. O, Reichenbach’ın felsefe adı altında bilimsel felsefe kurma düşüncesinde yanlış olduğunu iddia etti. Ona göre Reichenbach, hiçbir araştırma yapmadan genel geçerlik taşıyan bir bilgi kurmak istedi. Özellikle mekanist ve determinist bilim anlayışına yaslanarak birtakım varsayımlar ileri sürdü, bilimi salt pozitivist bilim tasavvuruna indirgedi (Jaspers, 1995, s. 185). Aynı şekilde Heidegger de Reichenbach’ın salt pozitivist ve indirgemeci tavrını eleştirip, bilimin ve felsefenin birbirlerinden bağımsız iki ayrı alan olması gerektiğini ileri sürerek felsefenin “bir bilim olmazsa itibar ve geçerliliğini” kaybeder görüşünde Reichenbach’ın yanlış olduğunu söyledi (Heidegger, 2002, s. 39). Bu eleştirilere rağmen Reichenbach, bilim olmak, bilimsel olmakla eşdeğerdir anlayışını yaygınlaştırarak felsefenin ısrarla bilime dönüşmesini istedi. Bu da düşünmenin unsuru olan Varlığın düşünmenin teknik yorumu olan felsefe tarafından terk edilmesi, yani Varlığın yalnızlaştırılması demektir. Fakat bu tavrı pozitivist bilgiyi tamamıyla dışlayalım anlamına gelmez. Bilim ve felsefede pozitivist bilgiye de gereksinim var. Ancak bu, Reichenbach’ın bilimsel felsefesinde ileri sürdüğü gibi felsefeyi asli görevinden uzaklaştıralım, onu kendisine, Varlığa ve yaşama yabancılaştırma şeklinde olmamalıdır. Çünkü felsefe sadece bir nesnenin değil, her şeyin bilgisidir. Felsefeyi yalnızca bir nesnenin bilgisi olarak görmek, onu belli bir paradigmanın emri altına alarak Varlıktan/yaşamdan kopartıp ideolojileştirmektir. Yani felsefeyi daha sınırlı bir söylem haline ve yalnızca bilimsel önermelerden kurulan bir bilim haline getirmektir. Aslında Reichenbach’tan önce araçsal akıl da bunu gerçekleştirmek istedi, ama bunu başaramadı. Çünkü felsefe bilim değildir ve felsefede bilimde olduğu gibi düşünülemez (Merleau-Ponty, 1964, s. 47). Bilim, felsefenin aksine varolan bir doğrudan hareket ederek objeye yaklaşır. Felsefe ise ne önceden varolan bir doğrudan hareket eder ne de önceden varolan bir doğruyu yansıtır. Aksine felsefe önce bir ilkedan hareket eder, sonra da o ilkeyi

doğrularıp temellendirir. Bu tıpkı “sanatta olduğu gibi, bir doğrunun gerçekleşmesidir. Bu gerçekleşmenin nasıl olanaklı olduğu ve şeylerin içinde önceden varolan bir nedene katılıp katılmadığı” sorularak varolanlar parçalanmadan betimlenir (Merleau-Ponty, 1945, XV). Bilimler ise varlığı bilmeye, anlamaya ve açıklamaya çalışırken onu belli bir yönden ele alıp parçalar. Örneğin, fizik varlığı hareket ve enerji; kimya varlığın temel yapısını, birleşimlerini ve dönüşümlerini; biyoloji ise canlılık açısından inceler. Buna karşılık “felsefe varlığı parçalamaz, onu bir bütün olarak ele alır.” (Cevizci, 2007, s. 39). Felsefenin bu tutumuna karşılık modern bilim varlığı anlama yolunda her şeyi inceştirir. Oysa başta insan ve yaşam olmak üzere her şey bölünüp nicelleştirilebilecek cinsten şeyler değildir. Varlığı ve yaşamı parçalamadan bir bütün olarak kavrayabilecek özel bir yöntem olan fenomenolojiye, ayrıca yaratıcı zekâyâ, geniş bir algı perspektifine, sezîş ve duyuşlara da gereksinim var (Arslan, 1996, s. 21, 61). Buna karşılık araçsal akıl, tikel akıl gibi yaşamı tahrip ederek felsefeyi metodik bir çıkmazın içine sürükledi. Hâlbuki asıl felsefe, Varlığa ve yaşama modernite üstü bir bakışla bakabilen, özel üslup ve özgünlüğün olduğu felsefedir (Nehames, 2002, s. 19).¹ Ayrıca ister modern bilim isterse saf bilimin kendisi olsun, bilim kendisini var eden ilkeler üstüne düşünemez, o sadece ele aldığı nesneyi, doğayı açıklar. Her şey üstüne düşünen felsefedir, her şeyi anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan felsefedir. Bu açıdan bilim ve felsefe ayrımı yapay bir ayırımıdır. Konu ve yöntemiyle farklı bir alanlar olsa da bilim felsefeden tamamıyla kopmamıştır. Felsefenin adeta bir çocuğu olarak bilim, felsefeyle birlikte varlığını sürdürmektedir (Özlem, 2001, s. 63). Çünkü bilime anlamı ve metodolojiyi veren ve onun verilerini denetleyen hep felsefedir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Sonuç olarak akli ve zihinsel olan herhangi bir etkinliği felsefesiz yapmak mümkün olmadığına göre bilim tarihini de felsefesiz yapmak mümkün değildir. Çünkü her şeyden önce felsefe, insanın aklına, hayranlığına ve hayretine dayalı bir etkinliktir. Felsefe, insana, durumlar, nesnelere, olaylar ve doğa karşısında doğru bir tavır almasını sağlar. Felsefi düşünce insanlığın, dolayısıyla da hakikatin tarihi olduğuna göre bir anlamda bilim tarihi de hakikatin tarihidir. Bilim, insana zengin ve heyecan verici bir dünya görüşü sunar. Bu nedenle bilimin nasılı ile felsefenin nedeni bir araya getirilmelidir. Ancak bu bakış açısıyla bilim tarihinin yazılması ve okunması nesnel bir anlatıma dönüşebilir. Aksi halde bilim tarihi de felsefe ve diğer zihinsel etkinlikler gibi ideolojileşir. Örneğin tüm bilgiyi, bilimsel faaliyetleri Batı'nın bir ürünü olarak görüp sahiplenmek gibi (Burke, 2004, s. 18). Bu durum bir anlamda zihinsel etkinliklerin sonu olur. Hâlbuki doğru olan bir şey nerede or-

1 Reichenbach'ın bilimsel felsefe düşüncesiyle ilgili geniş bilgi için bk. Aydoğdu, 2018, s. 224-225).

taya çıkarsa çıksın onu ortaya çıktığı kültürüyle birlikte yüceltmek değil, anlamak ve anlamlandırmak olmalıdır.

Bir problem üzerine yeni bir yaklaşım getirmek ancak felsefe ile mümkün olmaktadır. Felsefe mevcut olan veya üretilen her tür bilginin eleştirilmesini, rafine edilmesini, ayıklanmasını ve düzenlenmesini sağlar. Bu açıdan bilim tarihini bilimsel kılan şey empirizm, pozitivizm, mantıksal pozitivism veya pragmatizm gibi yaklaşımlar değil, bizzat felsefenin kendisidir; hikmetin göstergelerinden biri olan “Kendini bil!” sözüdür. Bilim olan ile bilim olmayan dolayısıyla da bilim tarihi olan ile bilim tarihi olmayı birbirinden ayıran felsefedir. Bu durumda insanı ve toplumu bilim tarihiyle yüzleştirecek ve barıştıracak doğru bir bilim tarihi tasavvuruna ve bunu felsefenin yanında doğrudan sağlayacak olan epistemolojiye, bilim sosyolojisine ve tarihsel yöntem gereksinim var. Bu bağlamda bilim tarihi, “felsefe çözümlerle dayanan, bilginin sosyolojik ve psikolojik süreçleri ele alan, bunu yaparken de tarih yöntemini kullanan sınırları geniş bir disiplindir.” (Unat, 2021, s. 7). Bu nedenle felsefe ile bilimin birbirinden hiçbir zaman tamamen ayrılmadığı veya ayrıştırılmadığı bir bilim tarihi tasavvuru lazımdır.

Bir bilgi sistemi olan bilim, insan, toplum ve doğa kısaca varolan her şey üzerinde sistemli, yöntemli, doğru ve geçerli bilgi üreten kuramsal sistemdir. Bilim tarihi ise bilimin tarihinin ele alındığı, bilimsel kuram ve faaliyetlerin ön plana çıkarıldığı insanlığın tarihidir. Başka bir deyişle bilim tarihi, kuramların, keşiflerin ve bilimsel düşüncenin gelişiminin tarihidir. Bilim tarihi yeni bir disiplin olmasına rağmen, tarihi çok eskidir, kapsamı ve sınırları çok geniştir. Bilimi anlamak için tüm düşünce sistemlerini anlamak gerekir. Ancak sabit ve evrensel bir yöntem olmadığından hem bilim hem de bilim tarihi için mutlak evrensel bir yöntem söz konusu değildir. Özellikle sosyal bilimlere düşündüğümüzde deneysel yöntemin yanında tarihsel yöntem, hermeneutik ve fenomenolojik yöntem olmalıdır. Bilimde ve bilim tarihinde evrensellik iddiaları bilimsel yöntemin bilime vermiş olduğu imtiyazlı ve indirgeyici bir görüştür. Böyle bir görüş sosyal bilimlerde her zaman doğru ve geçerli değildir. Sosyal bilimlerde sosyal araştırmanın tek amacı dış dünyayı açıklamak değildir. Alternatif bilgi edinme dolayısıyla yöntem tarzları üzerinde düşünmeli, yeni bir yönde ilerlemeli ve farklı sorular sorabilmelidir. Ayrıca bir şeyin yapılabilir olması, o şeyi yapmanın her zaman doğru olduğu anlamına gelmez. Bilim, konusu olan tüm varlıklar ve olaylar üzerine düşünemeyeceğine göre bilim tarihi de söz, bilgi, bilim üzerine düşünemez. Bunu yapacak olan felsefedir. Felsefe bunu hem doğa bilimlere hem de sosyal bilimlere üzerine açık (açık ve seçik) bir şekilde düşünerek yapmaktadır. Ayrıca doğa bilimlere ile sosyal bilimlerin mantığı aynı değildir. Sosyal bilimlerde doğa bilimlerdeki gibi tekillik yoktur. Bilimlerde her bilimsel gelişme tek bir faktöre veya kurama dayandırılarak açıklanamaz. Bu-

nun için insan-merkezli bilim anlayışına da gereksinim var. Bilim tarihi sadece pozitivist bir çizgide yazılıp yorumlanmamalıdır. Hiçbir akli ve zihinsel etkinlik gibi bilim tarihi de ideolojileşmeye yol açabilecek bir tavırla yapılmamalıdır. Bilimsel bilginin tecrübeyle genişlemesi gibi bilim tarihi de ancak çokkültürlü bir bakış açısıyla genişleyebilir. Bilimlerdeki farklılığı bilmek ve tanımak ancak eleştirel akıl ve çok kültürlülükle mümkündür. Bundan dolayı bilim tarihi araştırmalarında hangi yöntemin uygun olduğunu kestirmek ve onu geliştirmek, bilim ve toplum ilişkisini ve toplumun bilime katkısını belirlemek ve de bilimsel düşüncenin gelişimini doğru okumak ve anlamak için felsefeye dolayısıyla da bilim felsefesine gereksinim duyulmaktadır. Bilim tarihi ile bilim felsefesi arasında olması gereken sıkı ilişkiyi Lakatos, Kant'ın ünlü sözüne benzeterek, "Bilim tarihi olmadan bilim felsefesi boştur; bilim felsefesi olmadan da bilim tarihi kördür." şeklinde ifade etmiştir (Lakatos, 1999b, s. 136). Buna göre bilim tarihini değerlendirip yazmak için bilim felsefesi yapmak olmazsa olmaz koşuldur. Kısaca felsefesiz hiçbir zihinsel etkinlik yapılamayacağına göre felsefesiz bilim tarihi de yazmak ve okumak dolayısıyla da bir bilim tarihi disiplini ve metodolojisi oluşturmak mümkün değildir. Felsefenin, eleştirel zihniyetin geliştirilmesinde olduğu gibi, bilimsel düşüncenin ve bilim tarihinin gelişmesinde de hiç şüphesiz büyük bir katkısı vardır.

Kaynakça

- Akdemir, M. (2004). Felsefeyi Düşünme ya da Düşünmeyi Öğrenme. *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(2004), 44-59.
- Anlı, Ö. F. (2016). Aydın Sayılı ve Nusret Hızır Bağlamında Bilim Tarihi ve Felsefesi Perspektifi -Ankara'da Kuramsallaşma ve Kurumsallaşma-. *DTCF Dergisi*, 56.2(2016), 52-77.
- Aristoteles (1996). *Metafizik*. Çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Arslan, A. (1996). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Aydoğdu, H. (2018). Modern Aklın Söyleminde "Felsefeyi Düşünmek" Üzerine Bir İnceleme. *Özne Felsefe Bilim ve Sanat Yazıları*, 28, 219-239.
- Aydoğdu, H. (2022). "Felsefesiz İlähiyat" Mümkin Müdüür? *İnsicam*. 21(2022), 42-51.
- Baert, P. (2013). *Sosyal Bilimler Felsefesi -Pragmatizme Doğru-*. Çev. Ümit Tatlıcan. İstanbul: Küre Yayınları.
- Benton, T. ve Craib, I. (2008). *Sosyal Bilim Felsefesi*. Çev. Ümit Tatlıcan ve Berivan Binay. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Billington, R. (1997). *Felsefeyi Yaşamak*. Çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Burke, P. (2004). *Bilginin Toplumsal Tarihi*. Çev. Mete Tunçay. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Cevzici, A. (2007). *Felsefe*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Çüçen, A. K. (2012). *Bilim Felsefesine Giriş*. Bursa: Sentez Yayıncılık.

- Demir, Ö. (2012). *Bilim Felsefesi*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Descartes, R. (2014). *Rubun Tutkuları*. Çev. Murat Erşen. İstanbul: Say Yayınları.
- Fay, B. (2001). *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*. Çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Feyerabend, P. K. (1991). *Yönteme Hayır -Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları-*. Çev. Ahmet İnam. İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Feyerabend, P. K. (1999). *Özgür Bir Toplumda Bilim*. Çev. Ahmet Kardam. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fleischer, M. (2004). *20. Yüzyıl Filozofları*. Çev. Akın Kanat. İzmir: İlya İzmir Yayınları.
- Fukuyama, F. (1992). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. Çev. Zülfü Dicleli. İstanbul: Simavi Yayınları.
- Fukuyama, F. (1999). *Tarihin Sonu mu? Tarihin Sonu mu?* Yay. Haz. Ercan Şen. Ankara: Vadi Yayınları.
- Gjertsen, D. (2000). *Bilim ve Felsefe*. Çev. Feride Kurtulmuş. İstanbul: Say Yayınları.
- Gulbenkian Komisyonu (2005). *Sosyal Bilimleri Açın -Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor-*. Çev. Şirin Tekeli. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gündoğan, A. O. (2002). *Doğmatizm ve Doğmatik Tutumlar. -Vehbi Hacıkadıroğlu Armağanı- Felsefe Tartışmaları*, Haz. D. Özlem, H. Ökçesiz ve Ş. Arğın, İstanbul: Everest Yayınları, 224-234.
- Güzel, C. (2013). *Bilim Felsefesi*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Güzeloğlu, T. (2019). *Fuat Sezgin'in Bilim ve Bilim Tarihi Anlayışı. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı), 94-100.
- Habermas, J. (1998). *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*. Çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Habermas, J. (1997). *Bilgi ve İnsansal İlgiler*. Çev. Celal A. Kanat. İstanbul: Küyerel Yayınları.
- Harvey, D. (1999). *Postmodernliğin Durumu*. Çev. Sungur Savran. İstanbul: Metis Yayınları.
- Heidegger, M. (2002). "Hümanizm" Üzerine Mektup. Heidegger – Sartre – Eliot – Babbit. *Hümanizmin Özü*, Çev. Ahmet Aydoğan. İçinde (s. 37-95), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Heidegger, M. (2008). *Varlık ve Zaman*. Çev. Kaan H. Ökten. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hollinger, Robert (2005). *Postmodernizm ve Sosyal Bilimler*. Çev. Ahmet Cevizci. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Honer, S. M. vd. (2003). *Felsefeye Çağrı -Sorunlar ve Seçenekler-*. Çev. Hasan Ünder. Ankara: İmge Kitabevi.
- Horgan, J. (2003). *Bilimin Sonu*. Çev. Ahmet Ergenç. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Horner, C. ve Westacott, E. (2011). *Felsefe Aracılığıyla Düşünme*. Çev. Ahmet Arslan. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Jaspers, K. (1995). *Felsefe Nedir?* Çev. İsmet Zeki Eyüpoğlu. İstanbul: Say Yayınları.
- Kanar, Y. (2017). *Sosyal Bilimlerin Avrupamerkezci Yapısı. Felsefe Arkiivi*, 47(2017/II), 69-80.

- Kuhn, T. S. (1995). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. ev. Nilüfer Kuyaa. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Lakatos, I. (1999a). Bilimle Szdebilim. Der. Cemal Güzel. *oğllğn Kuramcısı: Lakatos*, İçinde (s. 25-32), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Lakatos, I. (1999b). Bilim Tarihi ile Bilim Tarihinin Ussal Yeniden Kuruluğu. Der. Cemal Güzel. *oğllğn Kuramcısı: Lakatos*, İçinde (s. 161-210), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Liotard, J.-F. (2014). *Niçin Felsefe Yaparız?* ev. Kurtuluğu Dinçer. Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Merleau-Ponty, M. (1945). *Phnomnologie de la perception*. Paris: Librairie Gallimard.
- Merleau-Ponty, M. (1964). *Le visible et l'invisible*. Paris: ditions Gallimard.
- Nehames, A. (2002). *Yağuama Sanatı Felsefesi –Platon'dan Foucault'ya Sokratik Dğunmler–*. ev. Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Özlem, D. (2001). Evrensellik Mitosu ve Sosyal Bilimler. Defter ve Toplum ve Bilim Ortak alığuma Grubu. *Sosyal Bilimleri Yeniden Dğunmek –Yeni Bir Kavrayığu Doğru–*, içinde (s. 53-66), İstanbul: Metis Yayınları.
- Popper, K. R. (2015). *Bilimsel Arağuırmanın Mantığı*. ev. İlknur Aka ve İbrahim Turan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Reichenbach, H. (1993) *Bilimsel Felsefenin Doğuuğu*. ev. Cemal Yıldırım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Rosenberg, A. (2014). *Bilim Felsefesi –ağdağu Bir Giriğu–*. ev. İbahim Yıldız. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Şimşek, L. (2008). Felsefesiz Bilim Olabilir Mi? *Hasan Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*. 1(2008), 25-31.
- Thompson, M. (2012). *Felsefeyi Anlamak*. ev. Nevra Yara. İstanbul: Optimist Yayınları.
- Topdemir, H. G. ve Unat, Y. (2012). *Bilim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Topdemir, H. G. (2002). Kuhn ve Bilimsel Devrimlerin Yapısı zerine Bir Değerlendirme. *Felsefe Dünyası*, 36 (2002), 45-62.
- Türer, C. (2019). Felsefeyi Nasıl Anlayalım. Ed. Celal Türer. *Felsefe Tarihi*, içinde (s. 19-50), Ankara: Bilimsel Arağuırma Yayınları.
- Unat, Y. (2021). Bilim Tarihi Disiplini ve Bilim Tarihine Farklı Yaklağuımlar. *niversite Arağuırmaları Dergisi*, 4(zel Sayı), 1-8.